

בית הכנסת שנחרב ע"י ערבים אם הוא בקדושתו

שאלה: בתי כנסיות שבעיר העתיקה בירושלים עיר הקדש ת"ו אשר לדאבונינו נחרבו ברובן ע"י הגויים איך דינם לענין קדושת ביהכנ"ס אם נשארו בקדושתן גם לאחר שנחרבו או שע"י חילול הקדש נפקעו קדושתן.

תשובה: גרן כעין זה מצינו שדנו בזה בכמה שו"ת, הגה בשו"ת תשב"ץ ח"ג סימן ה' דן בשאלה לענין ביהכנ"ס שנחרבה בידי עכו"ם אם הופקעה קדושתו ע"ז. וכתב בתחלת דבריו שהופקעה הקדושה ומביא רא"י מגמ' ע"ז גב: באבני מזבח, שכיון שנכנסו בו העכו"ם הופקעה קדושתו דקרא אשכח דרוש ובאו בה פריצים וחללוה ואח"כ כתב: דאם יש מי שלבו נוטה לומר שאע"פ שנכנסו עכו"ם לשכונה לא הופקעה קדושת ביהכנ"ס מדכתיב והשמותי את מקדשיכם קדושתן אף כשהן שוממין כדאיתא בפרק בני העיר (כ"ח ע"א) וכן כתב הרמב"ם (פי"א הל' תפלה), וקרא דובאו בה פריצים וחללוה דמשמע דזכו בהן עכו"ם, גורת הכתוב היתה במקדש ראשון ובאבני מזבח שהפקירום ישראל, כמו שנראה מדברי רש"י שם. ואינו ענין לביהכנ"ס כר אבל האמת הוא שהופקעו קדושתו וזכה בהן המלך מדינא דמלכותא כדמוכח בפרק חוקת הבתים (נ"ד ע"ב) אחר שאין רשות לישראל לבנות ביהכנ"ס כר וזה הרי הניחו בעליו אם מפני אונס השמד אם מפני בריחתם משם ומתחלה כשהוקדש ע"ת זה הוקדש כר ע"כ.

מבואר מדבריו לענינינו שממנ"פ הופקעה קדושת ביהכנ"ס לאחר שנחרבה או מטעם דבאו פריצים וחללוה או מדינא דמלכותא כנ"ל, שגם אצל הביהכנ"ס בעיר העתיקה נבנו ברשיון השלטון (של התורכי וכו') ועיין בגליוני הש"ס להגרי"י ענגיל בחדושויו על גמ' ע"ז שם מה שהקשה על דברי התשב"ץ הנ"ל.

ומצאתי שגם בשו"ת הרמ"ע מפאנו סימן כ"ה דן בענין זה ונדון שאלתו אם מחויב הנכנס בטומאה למקדש בזה"ז והשואל שם רצה להביא רא"י מגמ' ע"ז הנ"ל דפטור מטעם ובאו בה פריצים וחללוה דנפקע קדושתה, והשיב ע"ז דלאו מילתא כר קרקע אינה נגזלת ואינה נאסרת, וליכא למימר שתצא לחולין. וכן מצינו בשו"ת אור המאיר סימן ע"ו שג"כ דן בענין זה אם לאחר החורבן ע"י עכו"ם נפקעה קדושתו ובתחלה רצה לצדד להיתר מטעם דיצאו לחולין, משום דבאו פריצים בה וחללוה ומביא מ"ש בשטמ"ק ב"מ (כ"ד) בשם תשובת הרמב"ם ז"ל דכל שהי' בגורת המלך אפילו כתבי הקדש יצאו מקדושתו.

ושב כתב דזה אינו, דאנו חוששין לקדושת הקרקע ומביא דברי הרמ"ע מפאנו הנ"ל ועיי"ש מה שמביא מהשר"ת תשב"ץ הנ"ל.

נמצינו למדין דלשיטת הרמ"ע מפאנו ובעל אור המאיר דביהכנ"ס שנחרבה נשאר עליה קדושת הקרקע. אולם לפי דברי התשב"ץ הנ"ל שגם אם נאמר דהדין של ובאו בה פריצים וחללה היא גזה"כ במקדש דוקא הרי מצד דינא דמלכותא ובניית ביהכנ"ס שהיא ברשות השלטון שזהו על תנאי דמטעם זה הרי לאחר שנחרבה על ידי עכ"ם הופקעה קדושת ביהכנ"ס, וא"כ גם בנדוננו מכיון שביהכנ"ס שבעיר העתיקה נבנו ברשיון השלטון עכ"ם דאז ולפמ"ש הוי בנייתן כבניה על תנאי, וממילא מכיון שנחרבו ע"י העכ"ם הופקעה קדושתן.

וראה גם בשדה חמד מערכת ביהכנ"ס אות ט' ואות ט"ז שמביא כמה פוסקים שדנו בענין למכור ביהכנ"ס לאחר שנשרף ואין ראוי להתפלל בו עיי"ש בדבריו.

ונלפע"ד בבירור נדון שלפנינו בהקדים באור סוגי" בע"ז שם. דאיתא שם: לימא מסייעא מזרחית צפוגית בה גנוז בית חשמונאי את אבני המזבח ששקצו אנשי יון ואמר רב פפא התם קרא אשכח ודרש דכתיב ובאו בה פריצים וחללה אמרי היכי נעביד גיתבריינהו אבנים שלמות אמר רחמנא, גנסריינהו לא תניף עליהם ברזל אמר רחמנא וכו', ופירש רש"י שם על מ"ש ובאו בה פריצים וחללה: מכיון שנכנסו עכ"ם להיכל יצאו כליו לחולין וכיון דנפקי לחולין קנינהו בהפקירא והווי להו דידהו וכשנשתמשו בהן לעכ"ם נאסרו, ע"כ. מדברי רש"י אלו מבואר דקרא של חלול והפקעת הקדושה ע"י פריצים בכלי שרת מיירי אבל אינו מיירי בחלול הקדושה של הקרקע שתהי' מופקעת מקדושתה ע"י פריצים, והווי לכאורה כדברי הרמ"ע מפאנו שהבאנו לעיל שעל הקרקע אין חלול והפקעת הקדושה.

והנה מצינו שיטות חלוקות בפירוש סוגית הגמ' שלפנינו בענין ובאו בה פריצים וחללה. בבעל המאור ובעל המלחמות, ע"ז שם, דלשיטת בעה"מ דאבני מזבח אין דינם ככלי שרת וממילא אף דבכלי שרת אמרינן דיש מועל אחר מועל, ואין קדושתן נפקעת ע"י מעילה ראשונה, אולם אבני מזבח הדין דאין מועל אחר מועל וא"כ הכא באבני מזבח מכיון שבאו פריצים בה וחללה הופקעו קדושתן ויצאו לחולין. ובעל המלחמות חולק על דבריו וכתב דאבני מזבח מקרי כלי שרת ממש כדאיתא בתוספתא במגילה אבני היכל ועזרות שנפגמו וסנגממו אין להן פדיון וטעונין גניזה, ועוד שהרי בית המקדש עצמו יצא מקדושתו והתם אין בו מעילה לכן מפרש דכונת הגמרא ובאו בה פריצים וחללה דגזירת הכתוב שאע"פ שאין מעילה בקרקעות ועכ"ם אינם בני מעילה, מ"מ הנה ע"י העכ"ם יצאו לחולין ועיי"ש באריכות דבריהם.

ובהגהות וחדושים לר"י עמדין בנדריים סב. תמה על זה דבאו בה פריצים וחללוה דאיך נעשו חול דהא בכלי שרת יש מועל אחר מועל ונשאר בתמיהה ולפלא שלא הזכיר דברי הבעה"מ והמלחמות שכתבו מזה.

ונראה לומר בזה דבאמת בעצם הענין של ובאו בה פריצים וחללוה יש לדון בזה מהו הפירוש, "וחללוה" אם הכונה שנעשה חולין ממש ונפקע הקדושה לגמרי של אבני המזבח, או שנאמר שהקדושה מצד עצמה נשאה וכעין דאמרינן בנדריים כט. וכי קדושה שבהן להיכן הלכה וכר והפירוש של וחללוה שהקדושה נתחללה ע"י שיקוף של הפריצים, והנה שני הפירושים הנ"ל מצינו בזה בשתי גרסאות בש"ס על הפסוק ובאו פריצים וחללוה, דבשמעתין בע"ז גרסינן: אר"פ התם קרא אשכח ודרש דכתיב ובאו בה פריצים וחללוה ואילו בנדריים סב. איתא: אר"י כל המשתמש בכתרה של תורה וכר ומה בלשצר שנשתמש בכלי קדש שנעשו חול שנאמר ובאו בה פריצים וחללוה כיון שפרצום נעשו חול. הרי משנויי הגרסאות בשני הסוגיות הנ"ל נראה שיש כאן שתי משמעויות בפירוש של "וחללוה" דלפי הגירסא בנדריים שם משמע שמפרש שנעשו חול היינו חולין. ואילו הגירסא בשמעתין אפשר לומר שהפירוש שנתחללה הקדושה, ועיין בגליון הש"ס נדריים שם.

הנה במל"מ על הרמב"ם פ"א הל' בהב"ח הט"ו מביא מהרב באר שבע בפרשת עגלה ערופה, שהקשה דאיך בנו המזבח בלא פגימה וכר וכתב היינו יכולים לחלק בין קודם שהוקדשו אבנים למזבח דעודן חולין בין לאחר שהוקדשו ע"כ. וכתב ע"ז במל"מ וז"ל: נראה דעלה בדעת הרב לומר דאיסור זה דלא תניף עליהם ברזל אינו אלא באבנים שכבר הוקדשו למזבח אבל באבנים שלא הוקדשו אף שהונף עליהם ברזל מותרים למזבח. וזה אינו נראה כלל דהאיסור אינו בשעת הנפת הברזל כי אם בשעת הבנין כדכתיב לא תבנה אתהן גזית ע"כ. והנה מצינו בתוס' סוכה מט. ד"ה שכל וכר וז"ל: וא"ת אי"כ האיך בנו את המזבח וכר והיינו יכולין לחלק בין קודם שהוקדשו אבנים למזבח דעודן חולין לאחר שהוקדשו אבל אין צריך דמשמע בפר' איזהו מקומן זבחים נד. שבנו אותו באבנים החלוקות כו'.

הרי מפורש בדברי תוס' אלו שהקשו ממש כקושית הבאר שבע ורצו לתרץ ממש כתיירוצו אלא שכתבו שאין צריך לתר' זה שגמר' מפורשת שבנו באבנים חלוקות, ופלא שהגאונים הנ"ל לא הזכירו את התוס' ומצאתי שכעיי"ז העיר במנ"ח מ"ע מ. וכן העיר כן בישועת יעקב יר"ד סימן קא.

ובמנ"ח שם הקשה על התוס' מה שמחלקים בין קודם שהוקדשו לאחר שהוקדשו מגמ' מפורשת בע"ז שהבאנו לעיל דאיתא שם: מלכי חשמונאים גזו אבני המזבח ששיקצום מלכי יון ופריך הא אין אדם אוסר דשא"ש, ואר"פ קרא

וכר' ובאו בה פריצים וחללוה וע"ש ברש"י כיון דנכנסו הגוים נעשו כלים של המקדש חולין וקנו הגויים מהפקירא והיה שלהם ואסרו ומדאורייתא אסורים אפילו להדיוט כר' ואמרינן שם דאמרי כר' היכי נעביד נתברינהו היינו שהגוי ישבר אותם ויבטל הא אבנים שלימות כר' נינסרינהו פרש"י במקום הפגימות שיהי' חלקים הא לא תניף עליהם ברזל לכך גזוזם וכר', א"כ כיון דמפורש שם דאבנים של המזבח יצאו לחולין ביד הגוים הרי היו יכולים החשמונאים להחליקם בברזל ואח"כ להקדיש אותם ולבנותם במזבח שהרי היו קודם חולין גמורין ונשאר בתמיהה. וכן הקשה ביד דוד שם. ועיין בשו"ת בית יצחק או"ח סימן כ"ו מה שכתב ע"ז.

ולכאורה היה נראה לתרץ שמכיון שלאחר שהוקדשו שבאו הגוים וחללוה הרי הפקעה זו של ההקדש הוי כדחויין בקדושת האבנים ואינן חוזרין ונראין להיות ראויין לקדושת המזבח ע"ד שמצינו שיש דחוי בקדשים, אולם מהגמ' עצמה נראה שלא שייך לומר על האבנים שנדחו מקדושתן שא"כ מאי הקשו בגמ' שם נינסרינהו וכר' והרי אף שיהיו חלקים ויהו ראויים לבנייה הרי ישארו פסולים מצד דחוי ע"כ צ"ל שלא שייך דחוי באבני מזבח.

אולם לפי מה שדייקנו בשנויי הגרסאות בשתי הסוגיות הנ"ל, שיש לפרש שבשמעתין בע"ז הפירוש של ובאו בה פריצים וחללוה אין הכוונה של הפקעת הקדושה ונעשו חולין גמורין אלא שהקדושה נתחללה אולם עצם הקדושה לא נפקעה לגמרי הרי לפי"ז יסולק קושיית המג"ח דמשו"ה לא היו יכולים להחליקם בברזל דמכיון שנשאר על האבנים קצת קדושה גם לאחר החילול הרי זה אסור מצד לא תניף עליהם ברזל.

והנה בשו"ת חת"ס או"ח סימן ל"ב כתב וז"ל: אין ספק אצלי שאסור לנתוך אבן מבמה, לא מבעיא בשעת היתר הבמות אלא אפילו בשעת איסור במות משנבנה ביהמ"ק, מ"מ אותם הבמות שנבנו בשעת היתר נ"ל שאסור לנתוך מהם שום דבר ושלמה המלך ע"ה השאירם ולא הרסם כלל, ובוה יובן מה שצע"ג על מלכי יהודה החסידים אשר נאמר בדורם רק הבמות לא סרו וגר' והיה נוהג מנהג זה עד שבא חזק"י מלך יהודה כר' היינו טעמא כי מדינא היה אסור לנתוך אותם שנבנו לשם ה' בשעת היתר במות וכיון שעמדו על עמדם לא עצרו כח המלכים להשבית העם מלהקריב בתוכם קדשים בחוץ וכר' וע"ש (בע"ז נ"ב) במזבח ששקצו אנשי יון והחשמונאים נתצו אותם, התם משום שבאו בה פריצים וחללוהו ונעשה חולין ממש, ועי' מ"ש ב"י ביו"ד סימן רע"ו בסופו בשם ר"י אכסנדרוני דמייתי מהנך אבני מזבח וכדומה, נעלם ממנו הך טעמא דבאו בה פריצים ע"ש. עכ"ל.

מדבריו נמצינו למדים שכל דבר במקדש ובמזבח שהיה בקדושה ובהיתר

וראוי להקרבת קרבנות ולהקדש, חל ע"ז איסור נתיצה, איסור זה נשאר גם לאחר שנאסרו, ומבואר מדבריו שסובר שגם לאחר שנאסרו נשארו בקדושתן. אולם מ"ש דמ"ש"ה לא נתצו מלכי יהודה החסידים את הבמות בשעת איסורם משום שנבנו לשם ה' בשעת היתר הבמות דברים אלו צ"ע הרי היו יכולים לנתצם ע"י גרמא כגון ע"י עכו"ם וכר כדאיתא בגמ' שבת דף ק"כ: הרי שהיה שם כתוב על בשרו כו' ר' יוסי אומר לעולם יורד וטובל כדרכו וכר משום דהוה גרם מחיקת השם ומותר ואפילו לרבנן שחולקים שם עליו הוא מטעמא אחרינא עיי"ש. הרי מבואר שע"י גרמא אין איסור, כמו במחיקת שם אחר מותר, כמו"כ הכא הנתיצה ע"י גרמא. ובאמת לולא דבריו היו יכולים לומר שבאמת לאחר האיסור הבמות נפקעו קדושת הבמות ומ"ש שהמלכים לא נתצום הוא מטעם שכתב אח"ז בעצמו שלא עצרו כח המלכים להשבית העם מלהקריב בתוכם קדשים בחוץ וכר.

והנה מ"ש בסיום דבריו להקשות על הר"י אכסדרני כונתו בזה על מ"ש הר"י אכסדרני הובא בב"י שם ח"ל: מהא שמעינן דבגריית קצת אות עד שנשתנה ע"י אותו חסרון לאות אחרת שנחשב כמחיקת אות שלם וה"ה למוחק רגל הה"א ומחזירה דל"ת שיחשב לו זה כמחיקת כל אות, וליכא למימר דכל מחיקה שהיא לתיקון שריא דהנותץ אבן מהמזבח לא מחייב אלא בעושה דרך השחתה, אבל אם נפגמה שצריך לתקן אחרת במקומה שרי שכן מצינו בני חשמונאי שנתצו מזבח שבנה עזרא שבנאהו יונים כדאיתא ביומא, דהתם שאני דאי אפשר לנו בלא מזבח וגם אי אפשר לנו לבנות מזבח במקום אחר במקדש שבמקום המזבח מכון ביותר כדאיתא ביומא, אבל הכא אפשר לגנוז היריעה וכר ע"כ. והחת"ס רצונו להקשות עליו שמה שנתצו החשמונאים את אבני המזבח הוא משום שבאו פריצים וחללה שנעשה חולין ממש ואין זה דומה כלל לשאלתו בענין מחיקת אות ביריעה שהאות היא קודש.

אולם לדברינו לעיל שיש לפנינו בזה ב' שיטות הנ"ל יש לומר שהר"י אכסדרני סובר שבאו פריצים וחללה אין הכונה שנעשה חולין ממש אלא שנתחללה הקדושה אבל נשאר על האבנים הקדושה וממילא גם נשאר האיסור של נתיצה. והחת"ס מבואר דעתו שסובר שהכונה ובאו פריצים וחללה היינו שנעשה חולין ממש.

ס כ ו מ :

הנה לפי הנתבאר לעיל לגדונינו בענין בתי הכנסיות שבעיר העתיקה שבירושלים עיה"ק ת"ו שנחרבה ע"י הגויים. אם נשארו בקדושתן או שקדושתן

נתחללו ונעשו חולין. הנה לשיטת התשב"ץ הנ"ל שהכריע שקדושת ביהכנ"ס ע"י האויבים מב' הטעמים שכתב או משום טעם דבאו בה פריצים וחללוה כדאיתא בע"ז שם או מטעם דינא דמלכותא שצריך לבניית ביהכנ"ס רשות מהשלטון ונעשה בנייתן על תנאי ה"נ בנדוננו שבתי הכנסיות הופקעו קדושתן כנ"ל, אולם לשיטת הרמ"ע מפאנו ואור המאיר הנ"ל דסוברים דגם בבאו פריצים וחללוה מ"מ נשאר קדושת הקרקע והמקום נשאר בקדושתו משום דקרקע אינה נאסרת ואינה נגזלת ה"נ בנדון דידן נשארה קדושת מקום הבתי כנסיות בקדושתן.

ובר מן דין הנה לפי הנתבאר לעיל דיש לפרש לפי דברי הר"י אכסדרני הנ"ל שהפירוש ובאו בה פריצים וחללוה שהכונה על חילול הקודש אבל הקדושה עצמה לא נפקעה לגמרי הרי לפי"ז פשוט שבנדוננו גם אם נדמה דין זה לאבני מזבח ששקצו בני יון, הנה לפי המבואר גם שם שהקדושה נשארה הרי הכא נמי הבתי כנסיות שנחרבו ע"י גויים מ"מ הקדושה נשארה ולא נפקעה לגמרי וצ"ע.

ואחר כתבי זאת מצאתי להגאון מרוגטשוב שביאר את דברי בעל המאור הנ"ל וכתב שאף שבכלי שרת אמרינן דיש מועל אחר מועל מ"מ באבני מזבח דבאו בה פריצים וחללוה נפקע הקדושה על ידם והיינו משום דהא דאמרינן בכ"ש יש מועל אחר מועל היינו שאף שהקדושה שנפקעה ע"י מעילה ראשונה מ"מ חלה עליה קדושה שניה ע"ד דאיתא בנדריים כ"ח פדאן חוזרות וקדושות עיי"ש. והנה הכא באבני מזבח לאחר שהקדושה נפקעה בראשונה ע"י חלול הפריצים לא חלה השניה עדיין כל זמן שהדבר בידי הפריצים כיון דגם זו תופקע. ולפי דבריו מבואר לנדון דידן שגם אם מקודם נתחללה ע"י הפריצים מ"מ לאחר שחזרה לידי ישראל שוב חלה עליהם הקדושה.

והנה לדבריו גם נרויח לתרץ בזה קושיית המנ"ח החמורה הנ"ל על דברי התוס' שמחלקים בין קדם שהוקדשו לאחר שהוקדשו דלמה לא החליקו בברזל את אבני המזבח אחר שיצאו לחולין ע"י הגויים ולדברי הרוגטשובי הרי מיד שחזרו לידי החשמונאים שוב נתקדשו וחל עליהם האיסור דלא תניף עליהם ברזל.